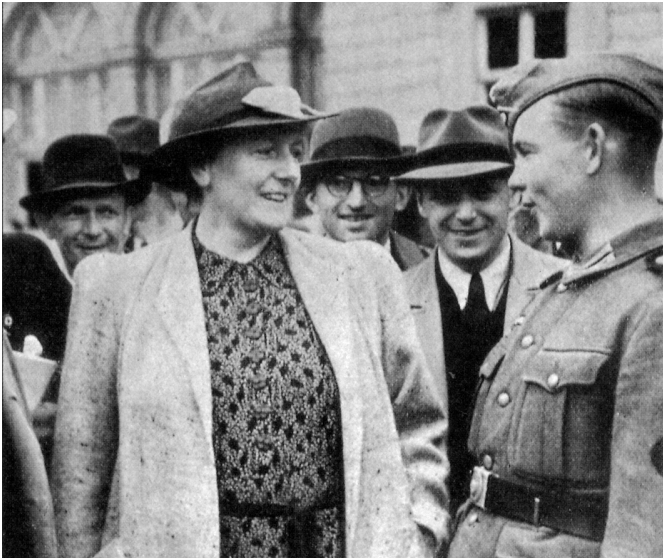

WINNIE EN DE GROTE BOZE WOLF

door Frederic Spotts

“Van alle mensen waarmee ik gesproken heb in Duitsland, was er slechts één enkele die de moed, of in elk geval de vermetele onbeschaamdheid had, om Hitler in bescherming te nemen. Deze unieke persoonlijkheid was een vrouw, niet eens een Duitse maar één van Engelse origine. Ik ontmoette haar in haar landhuis nabij Bayreuth. Wij spraken over Hitler. Of zij vrienden waren geweest? Jazeker ! En hoe! Zij leek er oprecht trots op. Hij was verrukkelijk, zei ze brutaal. Hij was aardig en aangenaam in de omgang. En zijn humor was buitengewoon.”

KLAUS MANN, 1945

Tot op het einde van haar leven in 1980, heeft Winifred Wagner onvermoeibaar haar affectie voor Hitler volgehouden. Er was, zo hield zij vol, een menselijke, een aardige kant aan hem die niet strookte met het beeld van de man die 60 miljoen mensen de dood injoeg en heel Europa tot puin verhief. In feite ontkende zij steeds Hitlers betrokkenheid in al die zaken, zaken die hoedanoek sterk overdreven werden.

De zomer van 1997 markeerde de honderste verjaardag van haar geboorte en stelde haar familie, het festival en de stad Bayreuth - waar zij ereburgerschap genoot - voor het probleem hoe met deze gebeurtenis moest worden omgegaan. Voor niemand anders was het probleem groter als voor Wolfgang Wagner, haar zoon en huidig leider van het festival. In tegenstelling tot zijn moeder had Wolfgang nooit -althans niet in het openbaar- een lans gebroken voor Hitler en het Derde Rijk. Vanaf 1945 had hij de houding aangenomen alsof deze nooit hadden bestaan. Elke verwijzing naar die jaren was taboe op het festival, alle boeken over hetzelfde onderwerp werden verbannen uit de boekhandels van Bayreuth. De archieven van het festival met de correspondentie tussen Hitler en Winifred en aanverwante documenten werden voor onderzoekers tot verboden terrein verklaard.

Geconfronteerd met de herdenking van de verjaardag van zijn moeder zag Wolfgang zich geplaatst voor een

dilemma. Oorspronkelijk wilde hij een tentoonstelling houden voor de duur van het festival met documenten en foto's van Winifred's leven. Daarbij kwam hij tot het inzicht dat hij de jaren van het Derde Rijk moeilijk kon omzeilen. Maar de intieme band tussen zijn moeder en Hitler aan de openbaarheid prijsgeven was meer dan hij zelf kon verdragen. En dus annuleerde hij de tentoonstelling en hield in de plaats daarvan een huldeconcert in Bayreuths operatheater. Bij die gelegenheid werd Winifred grotendeels van schuld vrijgesproken middels een passage die -geheel uit zijn context- werd geciteerd uit mijn boek *A history of the Bayreuth Festival*, een boek waarvoor, Wolfgang Wagner, ironisch genoeg, hard zijn best had gedaan om te verhinderen dat het ooit zou worden geschreven.

Winifred Wagner is de geschiedenis ingegaan als één van de intiemste vrienden van de Führer; slechts weinig mensen en zeker geen vrouwen waren met hem zo vertrouwelijk en gedurende zo'n lange tijd. Zij ontmoetten elkaar voor het eerst in 1923 ter gelegenheid van een bijeenkomst in een Bayreuths hotel waar Hitler kwam spreken. Zij was onmiddellijk in de wolven over hem en Hitler, die Wagner verafgoodde, was verrukt door de ontmoeting met een lid van de beroemde familie. Zij werd aangetrokken door Hitler als persoon, niet door de politicus, nog minder door de machthebber, hetgeen op dat moment nog ver buiten zijn bereik lag. Hij zag in haar geen vrouw die hem zou helpen om zijn politieke ambities waar te maken maar een gecultiveerd persoon die hem toegang zou kunnen verschaffen tot zijn ware passie: de wereld van de kunsten.

In de volgende jaren, terwijl hij de macht bijelkaar sprokkelde, kon Hitler zich verlustigen in geregelde bezoeken aan Wahnfried, Wagner's oude villa -gewoonlijk 's nachts en in het geniep als tussenstop bij zijn reizen tussen München en Berlijn. Tegen de tijd dat hij kanselier was, werd Winifred door Hitler beschouwd als één van de vier vrouwen die hij het meest bewonderde (Leni Riefenstahl was een andere) en als enige persoonlijke vriendin die gesofisticeerd genoeg was om als genodigde te fungeren op staatsrecepties. Vanaf 1933 bracht hij elke zomer twee weken door in Bayreuth als haar gast. Zoals Albert Speer optekende in zijn memoires was Hitler op die momenten een ander persoon, gelukkiger en relaxed. Winifred en haar vier kinderen vormden de familie die hij nooit had gehad en behoorden tot de kleine

kring die hem mochten tutoyeren en hem aanspreken met zijn bijnaam, Wolf. Hij van zijn kant noemde haar Winnie. Er ontstonden zelfs geruchten dat Winnie en Wolf zouden trouwen maar om die verhalen moest Hitler in privé eens goed lachen.

In de diepste betekenis kan Winifreds levenswandel gezien worden als een metafoor voor Duitsland tussen de twee wereldoorlogen, symboliserend hoe een gecultiveerd persoon - en een hele natie - zichzelf kon laten meeslepen door een politieke rioolrat. In Winifreds geval kan de verleiding begrepen worden door haar persoonlijke omstandigheden.

Winifred werd geboren in Hastings op 23 juni 1897. Haar vader, John Williams, diende als ingenieur in Indië en werd bij zijn opruststelling theatercriticus in Londen. Haar moeder Emily Karop, was een jonge actrice van Engels-Deense afkomst. Beide ouders stierven tegen de tijd dat Winifred 2 jaar oud was. Ze werd in een weeshuis geplaatst totdat ze op 10-jarige leeftijd door Henriette Klindworth, een verre Engelse relatie in Berlijn en vrouw van de bekende pianist Karl Klindworth, in huis werd genomen. De Klindworths waren intieme vrienden van de Wagners en toen Winifred 17 was werd ze aan Siegfried voorgesteld die nog steeds vrijgezel was op zijn 45^e jaar. Winifred was een bijzonder aantrekkelijke jonge vrouw en hoewel Siegfried overwegend homosexueel was, werden beiden verliefd en trouwden een jaar later in 1915.

Niemand en allermint een 18-jarig gewezen weesmeisje zou hebben kunnen ontsnappen aan de psychologische schade veroorzaakt door een huwelijk in een politiek reactionaire, antisemitische, hevig twistende dynastie. Het koppel scheen goed met mekaar te kunnen opschieten althans voldoende om vier kinderen voort te brengen. Siegfried trok zich elke dag terug om aan zijn sprookjesopera's te werken en het festival te leiden; Winifred zorgde voor de familie. Van karakter waren ze zo verschillend als hun leeftijd; hij was zacht en aardig, zij was robuust en agressief; hij had zijn vrienden, zij had de hare.

Het was deze huwelijkssituatie, samen met de Wagneriaanse ideologische omgeving -de raciale theoreticus Houston Stewart Chamberlain was haar schoonbroer en buurman- die Winifred noodlottig werd op het moment dat ze Hitler ontmoette. In zijn redevoeringen ontwaarde zij een charismatische figuur, een combinatie van Lohengrin, Siegfried en Parsifal, die het Lot had gekozen om de redder van Duitsland te worden. Maar bovenal trof zij, in de vermetelheid en roekeloosheid van zijn levenswandel, mannelijke kwaliteiten aan die zij miste bij haar echtgenoot. Wat overheerste was een emotionele attractie tot Hitler zelf. *"Ik bleef min of meer trouw tot het bittere eind, alleen maar omdat ik deze man kende als nobel, aardig en hulpvaardig"*, schreef ze aan een vriend na de oorlog. *"Het was de man en niet de partij die mij boeide."*

Toen alles voorbij was, werd Winifred door de geallieerde autoriteiten geïdentificeerd als één van Hitlers meest fanatieke supporters en ervan bechuldigd "Richard Wagners nalatenschap" in de handen van de nazi's te hebben gespeeld. Aldus leeft ze in onze herinnering tot

en met vandaag. Wat ze fout deed heeft haar overleefd, het goede dat ze deed werd begraven samen met haar beenderen.

Of zij dan wat goed deed? Alhoewel dat ondertussen vergeten wordt speelde Winifred een vitale rol in de geschiedenis van het instituut dat zij erfde na Siegfrieds onverwachte dood in 1930. Het festival was niet zomaar achterop geraakt, het werd nog steeds geleid volgens de richtlijnen van de componist en zijn weduwe Cosima. Niettegenstaande het feit dat zij als vrouw geringschatend werd behandeld, slechts 33 jaar oud was en geen enkele bestuurservaring had, nam zij niet alleen de touwtjes flink in handen maar sleepte zij het instituut, tegen een geweldige weerstand in, in de 20e eeuw - en dit zowel in muzikaal opzicht als op het vlak van de encenering, het management en de public relations. Een vrouw met zulke pit roept herinneringen wakker aan iemand als Margaret Thatcher.

Op haar denazificatieproces na de oorlog, eiste ze twee verwezenlijkingen op voor zichzelf. Ten eerste: verre van het festival over te leveren aan de nazi's had zij het precies uit de klauwen van de nazi's gehouden. Bayreuth was het enige culturele instituut dat zijn organisatorische en artistieke onafhankelijkheid had kunnen behouden, niettegenstaande Goebbels' voortdurende pogingen om het in te lijven bij zijn propaganda ministerie. Enkel aan Hitler zelf was zij verantwoording verschuldigd en hij bemoeide er zich nooit mee. Zij hield vol dat er nooit iemand was ontslagen of aangeworven om politieke redenen. Hitlers fanatieke antisemitisme volgde zij niet blindelings, eerder volgde zij Richard Wagners artistieke gedragslijn in dat opzicht: blijkt een jood nuttig, gebruik hem dan. Op haar verzoek wist zij van Hitler te bekomen dat joodse zangers aanwezig waren op het festival van 1933 en dat zangers die getrouwd waren met joden mochten blijven tot aan het uitbreken van de oorlog. Dirigent Franz von Hoeßlin, die met zijn joodse vrouw in Firenze leefde, en door geen ander Duits operahuis werd uitgenodigd, werd door Winifred 4 seizoenen lang naar Bayreuth gehaald. Ze beschermde 2 van haar zangers, Max Lorenz en Herbert Janssen, die homosexueel waren en gemakkelijk in een concentratiekamp verzeild konden geraken. Gedurende de hele periode lapte zij de nazi-beleidslijn aan haar laars in de zin dat ze zoveel buitenlandse zangers engageerde als zij zelf wilde. Zelf weigerde ze om deel uit maken van Goebbels' Reichskulturkammer hetgeen voor iemand anders een absolute vereiste was om een positie in de kunsten te behouden. Dat alles kreeg zij voor mekaar omdat, zoals Goebbels met weerszin in de intimiteit van zijn dagboek schreef: *"De Führer is haar grootse beschermheer"*.

Haar tweede claim, die gedeeltelijk bevestigd werd door getuigen, was dat zij herhaaldelijk in de bres was gesprongen ten gunste van personen die met nazi-functionarissen overhoop lagen. Als bekende vriendin van de Führer kon zij haar invloed laten gelden binnen de partij hetgeen zij had gedaan ten gunste van 50 personen die zij allen met naam noemde: verscheidenen joden en halfjoden, een vrouw die van spionage werd beschuldigd, een hotelmanager die van homoseksualiteit werd beschuldigd, personen die hun werk of thuis verloren als gevolg van moeilijkheden met één of andere partijoverste e.d. Hoewel dit getuigenis haar hielp bij

haar proces, verdoemde het haar terzelfdertijd. Elk woord uit haar eigen mond ter verdediging uitgesproken beschuldigde haar door aan te tonen hoezeer zij op de hoogte was van de gruwelen van het alledaagse leven in het Derde rijk, terwijl zij in een staat van bijna-religieuze toewijding bleef verkeren ten aanzien van de persoon die voor dit alles verantwoordelijk was. Na enkele jaren van juridische manoeuvres werd Winifred van verdere vervolging vrijgesproken in ruil voor het afstaan van de leiding van het festival. Daarna verdween ze op de achtergrond en zou mettertijd ongetwijfeld vergeten zijn, misschien zelfs vergeven.

In 1975 echter stemde ze toe in een 5 uur durend televisie-interview waarbij ze verklaarde dat haar affectie voor Hitler na 30 jaar onaangetast was gebleven. *“Ik ben in staat om de Hitler die ik kende volledig te scheiden van alles waarvan hij vandaag wordt beschuldigd”*. Tegen het einde van het interview verklaarde zij dat alleen een lange kuur in psycho-analyse haar houding ten aanzien van Hitler zou kunnen verklaren. Daarin tenminste had zij gelijk. Ze stierf 5 jaar later op de leeftijd van 82 jaar.

Winifred is aan de schandpaal genageld zoals niemand anders in het muzikale leven van het Derde Rijk. Ongetwijfeld is dat een gevolg van het feit dat zij nooit enig berouw heeft getoond voor haar eigen daden, noch voor die van de Führer noch voor die van de natie. Maar was haar morele schuld groter dan die van Wilhelm Furtwängler, Karl Böhm, Hans Knappertsbusch, Hans Pfitzner, Richard Strauss of anderen die eerbewijzen van Hitler accepteerden en actief de cultuurpolitiek van de nazi's ondersteunden in Duitsland zowel als in de bezette gebieden waar de inheemse cultuur diende te worden onderdrukt? Al deze kunstenaars waren Hitlers “gewillige culturele beulen”. Eens gedenazificeerd stonden zij snel terug op hun vertrouwde podium. Was het Winifreds zonde om uitdagend open te zijn over zaken die anderen dachten maar nooit publiekelijk bekenden?

Zelfs in haar graf is Winifred als een metafoor voor Duitsland, een Duitsland dat gepijnigd wordt door een verleden dat bij elke begrafenis opnieuw oprijst.

© *The Sunday Times*, 27 juli 1997
Vertaling: J. Hermans